

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Манілкин Олександр Євгенович

УДК 340.116+340.142](48)

**СКАНДИНАВСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА НА ПРАВОВІЙ КАРТІ
ЄВРОПИ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Ковальова С.Г.

Рецензент: д.ю.н., професор
Озерський І.В.

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність даної теми дослідження обумовлюється широким колом проблемних питань, пов'язаних з виявленням та характеристикою факторів, що визначають специфіку та розвиток правових систем у рамках тенденції взаємодії держав сучасного світу.

У контексті процесів глобалізації та конвергенції, що продовжують тривати і сьогодні, вивчення проблем впливу цих процесів на державно-правове життя має велике як теоретичне так і практичне значення.

Внаслідок впливу глобальних світових процесів сучасності усі держави змушені коригувати власні національні правові системи відповідно до вимог сучасного етапу світового розвитку. Цей процес є суперечливим і неоднозначним. З одного боку, правові системи, сприймаючи досвід один одного, збагачують національну юридичну силу, стандартизують та уніфікують свої правові норми для зручності та одноманітності міжнародного спілкування.

Обрання теми визначене тим, що питання стосовно визначення місця скандинавської правової системи серед основних правових сімей світу є предметом постійного, тривалого та дуже жвавого обговорення. Також вона зумовлена тим, що на сьогодні існує недостатня кількість наукових робіт, що були б присвяченими дослідженню даної теми. Незважаючи на той факт, що багато дослідників вважають скандинавську правову родину одним із видів романо-германської правової системи, у порівняльній юриспруденції вона виділяється як цілком незалежна та особлива правова сім'я, до якої належать такі країни, як Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія та Ісландія.

Інтерес для дослідження скандинавської правової системи зумовлений важливою соціальною роллю, яку вона відіграє в житті як даного суспільства так і окремої людини. Вивчення сутності та ролі правових систем у суспільстві вимагає широкого підходу до соціальних та правових явищ у всьому їх різноманітті та

взаємодії, а також врахування їх функціональних властивостей стосовно конкретного індивіда, держави та суспільства.

Ступінь наукової розробки. Теоретичне та практичне значення дослідження правової системи як самостійної правової категорії та проблеми класифікації правових систем викликали великий інтерес в українських та зарубіжних вчених. Різні аспекти поняття та змісту правової системи, типологія та класифікація сучасних правових систем, питання порівняльно-правових досліджень та їх методи були розглянуті у працях: Н. Кобринської, О. Скакун, П. Рабіновича, Б. Назарова, Л. Луць, В. Сагатовського, І. Петеліна, В. Сорокіна, Д. Лук'янова, С. Алексєєва, В. Сапуна, А. Малько, К. Шундікова, Ю. Тихомирова, В. Зайчука, В. Синюкова, А. Саїдова, М. Марченко.

Зі сторони зарубіжних вчених правознавців були використані праці: Г. Келсі, Дж. Раца, А. Уотсона, Л. Фрідмана, К. Ньютона, М. ван де Каршова та Ф. Оста, А. Фарнсворта, Дж. Кафліна, Мартина Холдинга, Джорджа Тернера, Жана Карбоньєра, Генрі Хаммельтоффа-Хансена, Рене Девіда, А. Есмайна, К. ДжофFRE-Спінозі, К. Цвайгерта та Х. Коца, А. Армінгона, Б. Нольде і М. Вольфа, У. Метью, Д. Кларка, Г. Лібесного, Д. Меррімана, К. Осакве, А. І. Ковлера, Г. Созер-Холла, Г. Еллінека.

Мета і завдання дослідження.

Доктринальний, порівняльний та комплексний аналіз скандинавської правової системи на правовій карті Європи з метою розкриття сутності правової системи країн Північної Європи, визначення її особливостей та відповідь на питання «чи має право скандинавська правова система вважатися окремим типом правової сім'ї на правовій карті Європи».

Зазначена мета конкретизується наступними завданнями:

1. Розкриття значення поняття правової системи, її ознак та структури.
2. Визначення основних типів правових систем.
3. З'ясування проблем щодо типологізації національних правових систем скандинавських країн.
4. Окреслення спільних рис скандинавського та романо-германського права.

5. Встановлення спільних рис скандинавського та англо-американського права.
6. Формулювання характерних рис скандинавської правової системи як окремої правової сім'ї.
7. Зазначення джерел права в скандинавській правовій системі.
8. Надання характеристики системі права в скандинавських країнах.
9. Виявлення сутності судочинства та його особливостей у країнах Скандинавії.

Об'єктом мого дослідження є суспільні відносини які виникають у сфері функціонування правових систем скандинавських країн.

Предметом мого дослідження виступає скандинавська правова система, як одна з європейських правових сімей.

Методи дослідження. В магістерській роботі закладається загальний методологічний метод діалектичного пізнання, що надав можливість досліджувати предмет і об'єкт в розвитку, взаємозв'язку та взаємозалежності. Такі категорії діалектики, як загальна та спеціальна, ціла та частина, форма та зміст, явище та сутність надали можливість сформулювати основні поняття, які використовуються в дипломній роботі, проаналізувати класифікаційні критерії скандинавської правової системи та інших правових систем і в результаті побудувати класифікацію як правових системи взагалі так і скандинавської правової системи зокрема.

До числа спеціальних методів наукових досліджень, що використовуються при написанні роботи, належать: формально-правові, історичні, системні, структурні, порівняльно-правові методи, їх поєднання обумовлено специфікою теми та цілей магістерської роботи.

Таким чином, формально-правовий метод допоміг виявити сутнісні характеристики правової системи, відрізнити поняття "правова система" від суміжних правових явищ та надав можливості для формулювання поняття скандинавської правової системи.

Системно-структурний метод дозволив проаналізувати скандинавську правову систему як частину глобального світового порядку, визначити її призначення та внутрішній зміст, виявити взаємозв'язок між елементами всередині правової системи, а також місце північної правової системи на юридичній карті світу.

Порівняльно-правовий метод був використаний при аналізі різноманітних типів правових систем та правових сімей, зокрема романо-германського та англо-американського права.

Через складність та неоднозначність досліджуваної категорії використовувався контекстуальний підхід разом із зазначеними методами та підходами, що дозволило «вбудувати» скандинавську правову сім'ю в сучасний ландшафт правових систем, вказати на інтелектуальні та історико-правові джерела, під впливом яких вона виникла, або які можуть більш чітко відображати притаманні риси її істотного характеру.

Для досягнення мети дипломної роботи при вирішенні її окремих задач також були використані й інші методи та підходи.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення, висновки і рекомендації роботи доповідалися на: Всеукраїнській щорічній науково-методичній конференції – «Могилянські читання – 2018» 17 листопада 2018 р. (м. Миколаїв); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної освіти: реалії та перспективи» 17 травня 2019 р. (м. Маріуполь); Всеукраїнській науково-методичній конференції студентської наукової конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» 14 листопада 2019 р. (м. Миколаїв).

Публікації. За темою магістерської роботи опубліковано 2 доповіді та 2 тези у виданнях, включених до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук.

Структура роботи визначається її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків,

списку використаних джерел (85 найменувань). Загальний обсяг магістерської роботи складає 112 аркуша, обсяг основного тексту 95 аркушів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи.

Розділ 1 «Скандинавська правова система на правовій карті світу: теоретичні засади типологізації».

Даний розділ займається дослідженням питання поняття правової системи, її ознак та структури, основних типів правових систем, проблеми типологізації національних правових систем скандинавських країн.

В першому підрозділі «Поняття правової системи, її ознаки та структура» розглядаються різні варіації тлумачення терміну правової системи, надання різних поглядів щодо розуміння правової системи в юридичній науці розповідається про те, що на самому початку появи терміну правова система означала синонім закону або законодавства. Приводяться приклади різних поглядів науковців з права стосовно ознак правової системи, що включає в себе структура правової системи.

Далі йде другий підрозділ «основні типи правових систем». В світі існує багато поглядів на це питання, але основними загальноприйнятими варіантами виступають романо-германська, англо-американська, релігійна, традиційна правова система, до якої включають держави Далекого Сходу та звичаєва правова сім'я країн Африки та Океанії.

В підрозділі «Проблема типологізації національних правових систем скандинавських країн» аналізується схожі риси скандинавської правової системи, що наближають її з одного боку до країн континентальної правової системи, а з

іншого до блоку держав загального права, що в кінцевому результаті і породжує дане питання.

Розділ 2 «Скандинавська правова система як тип змішаної правової сім'ї» розглядає питання спільних рис між скандинавським та романо-германським правом, спільні риси скандинавського та англо-американського права та характерні риси скандинавської правової системи як окремої правової сім'ї.

В першому підрозділі «Спільні риси скандинавського та романо-германського права» надається визначення романо-германської правової системи, зазначаються її характерні риси, аналізується історія розвитку та визначаються ознаки які викликають тісний зв'язок із скандинавською правовою системою.

Другий підрозділ «Спільні риси скандинавського та англо-американського права» окреслює значення поняття англо-американської системи, історію формування загального права, порівнює обидві складові: англійську систему права та американську між собою, співвідносить скандинавську правову систему з англо-американською.

Третій підрозділ «Характерні риси скандинавської правової системи як окремої правової сім'ї» відповідно до назви розкриває особливі риси скандинавської правової системи, що виділяють її з романо-германської правової групи в унікальну правову сім'ю змішаного типу.

Розділ 3 «Сутність та особливості скандинавської правової системи» передбачає дослідження джерел права північної правової системи, систему права скандинавських країн та особливості судочинства в Скандинавії.

Перший підрозділ «Джерела права в скандинавській правовій системі» з'ясовує які джерела права виділяються в північно-європейській правовій родині, яку історичну основу вони мали, яким чином відбувався її розвиток, а також надає приклади та проводить характеристику для основних джерел права скандинавських держав.

Другий підрозділ «Система права в скандинавських країнах» містить інформацію щодо визначення терміну системи права, різницю зі, здавалося б схожим, але різним у своєму значенні терміну правової системи, окреслює структуру внутрішньої будови системи права та приводить конкретні приклади елементів системи права держав Північної Європи.

Третій підрозділ «Судочинство та його особливості у країнах Скандинавії» формулює основні унікальні особливості судочинства в державах Скандинавії та надає практичне уявлення стосовно побудови суддівської системи в північних державах, зазначає погляди на судову владу з боку скандинавських правознавців, надає пояснення яке значення має судова практика та її результат у формі судового прецеденту.

ВИСНОВКИ

Теоретичний, правовий та порівняльний аналіз змішаних правових систем має як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичне значення магістерського дослідження полягає в тому, що сформульовані в ньому теоретичні положення та висновки розробляють і доповнюють деякі розділи загальної теорії держави і права, порівняльного права, наприклад, такі як поняття та класифікація правових систем, типи правових систем, правова природа та сутність скандинавської правової системи. Практичне значення роботи полягає в тому, що висновки, що містяться в ній, можуть знайти практичне застосування у правотворчій та правозастосовчій діяльності органів державної влади, вони можуть бути корисними у законодавчому процесі при розробці положень, що стосуються регулювання певних видів цивільно-правових відносин. Висновки та узагальнення, що містяться в дипломному дослідженні, можна надалі використовувати у науково-дослідницькій діяльності.

До найбільш важливих висновків дослідження даної роботи належать:

1) У вітчизняній та зарубіжній юридичній науці існують різні підходи до визначення елементів правової системи, її сутності, характеру, зіставлення права і

правової системи, і так далі. Неоднозначність визначень правової системи, наявність різних висловлювань, а також поглядів на цю категорію, специфіку авторських підходів свідчать про активний творчий розвиток цієї проблеми, пошук найбільш чіткої та повної характеристики досліджуваного правового явища. Наукові пошуки, що проведені всіма вченими в цій галузі, є значним внеском у подальший розвиток юридичної науки, надаючи конкретний матеріал для використання в практичній діяльності.

2) На сьогоднішній день у світі відсутня єдність стосовно розуміння скандинавської правової системи як виокремленого змішаного типу правової системи. Абсолютно точно можливо сказати, що всі погоджуються з виділенням таких основних типів правових систем як романо-германської або континентальної, англо-американської (англо-саксонської) або системи загального права, релігійної правової системи з подальшим поділом в її внутрішньої структури, традиційну правову систему або правові системи країн Далекого Сходу, а також правова система звичаєвого права, до якої відносяться деякі держави Африки та Океанії. Кожен вчений-правознавець має право самостійно робити висновок чи можливе виділення скандинавської правової системи в окремий особливий тип і в такому разі погодитися з думкою однієї сторони групи вчених, чи приєднатися до думки опонентів, які вважають скандинавську правову систему лише одним із видів романо-германської правової сім'ї.

3) Північне право, хоч і є більш самостійною правовою сім'єю, все ж таки дуже близьке до романо-германської системи, особливо до її германської частини. Причиною цього є широке використання юридичних конструкцій та понять, запозичених із континентального права. Верховенство права та абстрактна норма права – яскравий приклад такого запозичення і, відповідно, подібності. Тому юридичну сім'ю, про яку йде мова, можна визначити як перехрес між романо-германським та загальним англо-американським правом. Подібно до загального права, тут проявляється менш помітна роль римського права, яку можливо відслідкувати в таких моментах, як відсутність кодексів та надання більш

високого значення судовій практиці, хоча і остання не стосується прецедентних норм англо-американського типу, звертають на себе увагу.

4) Незважаючи на схожість з романо-германською правовою системою у визначенні як основного, першого за юридичною силою, джерела права нормативного правового акту, важливою особливістю скандинавських країн на відміну від країн континентальної Європи є значна роль судової практики в якості джерела права. Як було вже сказано, в них нормативно-правові акти виступають основними джерелами права. Однак роль судді більш важливіша, ніж у країнах континентальної Європи. В скандинавських країнах суди мають значну свободу в тлумаченні юридичних вимог. Однак вони формально не можуть створювати норми права, і це їх принципова відмінність від країн англо-американської правової сім'ї. Поняття прецеденту у скандинавських країнах в його класичному розумінні не існує.

5) Правова система загального права та правова система країн Північної Європи хоч і відрізняються одна від одної, але мають і деякі подібності. Спільним виступає факт щодо можливості створення та застосування в реальній практичній діяльності прецеденту, що буде слугувати повноцінним джерелом права. Різницею є те, що прецедент країн англо-американського права та права країн Скандинавії неоднаковий та слугує в різному значенні в якості джерела права, в родині загального права традиційно було і продовжує створюватися суддями, які в такому випадку грають роль законотворців, прецедентне право країн Півночі – суддями в конкретних випадках, пам'ятаючи про пріоритетність закону над прецедентом.

6) Скандинавська правова система, яка включає в себе п'ять держав, а саме Данію, Швецію, Норвегію, Фінляндію та Ісландію в силу особливого географічного розташування, в результаті спільного історичного розвитку, тісної політичної та економічної співпраці між собою сформувало унікальну правову систему, яка увібрала в себе як ознаки романо-германської правової сім'ї, у вигляді поняття щодо верховенства права та абстрактної правової норми, так і англо-американської, у вигляді надання суддям на практиці більш широких

повноважень у передбачених законом випадках, наприклад тоді коли закон або не пропонує механізму регулювання, або його зміст не є зрозумілим, що отримало своє вираження в прецеденті, значення якого й надалі продовжує зростати. Особливість Скандинавської системи також в тому, що жодна з п'яти держав не має кодексів, самотутнє становище процесуального права, що визначається як суміш між приватним та публічним правом, міцна нормативна база, що обумовлює незламну та стійку роль держави у питаннях що стосуються регулювання соціального напрямку який може бути застосованим у будь-якій сфері суспільно-правових відносин.

7) Джерелами права в скандинавській правовій системі виступають закони: власні та міжнародні, прийняті голосуванням та ратифікацією, як конституційні так і звичайні, підзаконні нормативно-правові акти видані урядом, міністерствами та відомствами, а також правовий звичай, судовий прецедент та основні принципи права, як наприклад, принцип справедливості тощо. Як вже було сказано, в ході спільного історичного розвитку та співжиття держави Північної Європи отримали близькі національні правові системи на які вплинули такі визначні знаменні джерела, як Звід Короля Крістіана V, прийнятого у Данії в 1683 р. та Звід законів Шведської держави 1734 року. Варто також згадати про Європейський Союз який здійснив великий вплив на законодавство всіх цих країн. Міжнародна співпраця та тенденція глобалізації поступово зближує національні правові системи усіх країн-учасниць одну до одної через запозичення та уніфікацію законодавства.

8) Внутрішньо правова сім'я Скандинавії поділяється на приватне та публічне право. До приватного право належить: цивільне, сімейне, спадкове, майнове, договірне, а також морське, комерційне та нематеріальне право. До публічного права: державне або конституційне, адміністративне, кримінальне та податкове право. Найголовнішим джерелом державного права скандинавських країн, звичайно, виступає конституція або основний закон, яка визначає основи політичної, правової та економічної систем для кожної держави. В результаті тісної співпраці у всіх п'яти скандинавських країнах діє спеціальний Закон про договори. Інші аспекти договірного права, наприклад тлумачення договорів,

залишаються в компетенції судової практики. В результаті міжнародного співробітництва північна група країн Європи певним чином пристосовує внутрішнє законодавство до світових стандартів, як наприклад, прийняття нового Закону про продаж товарів Фінляндією, Норвегією та Швецією близько 1990 року та оновлення Данією свого чинного Закону про продаж товарів 1906 року, але з певними поправками для збереження власних національних інтересів.

9) Рівень судочинства в скандинавських країнах перебуває на високому рівні. На прикладі Данії можна побачити побудову суддівської системи, яка враховує усю специфіку внутрішньої адміністративної структури країни, два Вищих суду: для Західної та Східної частини Королівства, що створено з метою поміркованого розподілу завантаження між судами, службові сходи для суддів виглядають наступним чином: більшість суддів в судах першої інстанції призначаються з числа юристів, які працюють в цих же судах, коли як судді в Копенгагезькому міському суді, до Вищих суддів і Верховний суд призначаються з числа тих, хто свою кар'єру розпочинав в Міністерстві юстиції. Більшість справ взагалі не доходить до розгляду в залі судового засідання, як наприклад, дрібні правопорушення Акту дорожнього руху. Судді призначаються пожиттєво, тобто до виходу на пенсію у віці 70 років, монархом по рекомендації міністра юстиції. Оскільки усі кандидати на місце судді на більш ранніх етапах своєї кар'єри перебували на службі у Вищому суді, то велике значення має рекомендація, що була отримана від одного чи двох президентів Вищого суду.

Особливістю норвезького підходу до судового прецеденту є відсутність чітких правил щодо того, коли і за яких обставин суд може не враховувати правову позицію раніше встановленого обов'язкового прецеденту. Норвезький юрист Е. Ейбен пише: «Так само, як суспільство постійно змінюється, закон змінюється. Кожне рішення суду - це сукупність юридичних та фактичних умов, що виникли під час прийняття судового акту». Причинами того, що «дуже старі» прецеденти змінюються частіше, ніж «молодші» самим Верховним Судом проявляються в тому, що лише в дуже рідкісних випадках нова правова позиція, яка змінила попередній прецедент, може нашкодити сучасним правовим

відносинам, так як, здебільшого, старі правові принципи змінилися або повністю зникли, соціальні умови давно змінені, що вимагає зміни правових поглядів та пристосування їх до сучасних умов життя.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Наукова доповідь «Місце прецеденту в системі джерел права Скандинавських країн»
2. Наукова доповідь «Унікальність права КНР як представниці Далекосхідної правової системи»
3. Наукові тези «Унікальність права КНР як представниці Далекосхідної правової системи»
4. Наукові тези «Вплив релігії на право Скандинавських країн»

АНОТАЦІЇ

Манілкін О. Є. Скандинавська правова система на правовій карті Європи. – Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Магістерську роботу присвячено скандинавській правовій системі на правовій карті Європи. У роботі визначено поняття правової системи, її ознаки та структура, основні типи правових систем, проблема типологізації національних правових систем скандинавських країн, спільні риси скандинавського та романо-германського права, спільні риси скандинавського та англо-американського права, характерні риси скандинавської правової системи як окремої правової сім'ї, джерела права в скандинавській правовій системі, система права в скандинавських країнах, судочинство та його особливості у країнах Скандинавії.

Ключові слова: правова система, правова сім'я, типи правових систем, прецедент, прецедентне право, джерела права, система права, судочинство.

Manilkin O. E. Scandinavian legal system on the legal map of Europe. – Diploma work for the Master's degree in specialty 081 "Law" - Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2020.

The master's thesis is devoted to the Scandinavian legal system on the legal map of Europe. The concept of the legal system, its features and structure, the main types of legal systems, the problem of typologization of national legal systems of Scandinavian countries, common features of Scandinavian and Roman-German law, common features of Scandinavian and Anglo-American law, characteristic features of the Scandinavian legal system as a separate of the legal family, the sources of law in the Scandinavian legal system, the legal system in the Scandinavian countries, the judiciary and its peculiarities in the Scandinavian countries.

Keywords: legal system, legal family, types of legal systems, precedent, case law, sources of law, system of law, litigation.